

2025/1

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

LIII. ÉVFOLYAM

Jókai, 200

Fekete István, 125

Székely kiállítás

Jókai édesanyjának, Jókay Józsefnének a legyezője (Komárom, 1820-40-es évek – Komárom, Petőfi Irodalmi Múzeum; Művészeti, Relikvia- és Fotótár)

Jókai házipapkája, Szendrey Júlia ajándéka
(Pest, 1847 – Petőfi Irodalmi Múzeum; Művészeti, Relikvia- és Fotótár)
(Képek Kalla Zsuzsa tanulmányához)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

A koronázó város mindenese, 300 éve született Windisch Károly Gottlieb
(*Lacza Tihamér*).....3

Jókai 200

A honismertető és tájfestő írófejedelem: Jókai Mór (*Praznovszky Mihály*) 10
Jókai-emlékhelyek Révkomáromban.

Az írófejedelem gyermek- és ifjú korának színhelyei (*Balahó Zoltán*).....18

Aki szülővárosán keresztül (is) látta a világot. Jókai Mór és Komárom (*Tarics Péter*)...31

Jókai Mór március 15-éje (*Hermann Róbert*) 41

A *Szegény gazdagok* című regény

egyik lehetséges forrása: Arany János (*Szilágyi Márton*) 48

Családok és színterek.

Jókai Mór *Mire megvénülünk* című regényéről (*Kovács Eleonóra*) 52

Gasztronómiai séta Jókai nyomán Balatonfüreden (*Fülöp Júlia*) 63

Jókai rózsái a füredi Anna-bálokon (*Ács Anna*) 77

A magyar ősvallás képe

Jókai Mór *Bálványosvár* című regényében (*Spannraft Marcellina*) 84

Jókairól szóló mondák a magyar folklórban (*Magyar Zoltán*) 89

Hogyan készülnek a múzeumi katalógusok?

Jókai tárgyi hagyatéka a Petőfi Irodalmi Múzeumban (*Kalla Zsuzsa*) 93

Jókai fényképeiről (*Cs. Lengyel Beatrix*).....101

Fekete István 125

Aki a szívvel írt... 125 éve született Fekete István (*Barna Gábor*) 105

Fekete István egy ismeretlen műve (*Bodó Imre*) 114

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

A magyar Tempevölgy. Regényes tájleírás Jókai Mórtól 118

SORSKÉRDÉSEK

Haza a magasban. Csorba László az idei évfordulókról,

a főváros elnevezéséről és az egyetemi órák humoros pillanatairól (*Németh László*) . 128

KÖZ-GYŰJTEMÉNYEK

A múzeum és a népi iparművészet kapcsolatának

Heves vármegyei tapasztalatai (*Petercsák Tivadar*) 139

Székelyek. Örökség-mintázatok. Időszaki kiállítás a Néprajzi Múzeumban,

2024 október 14 - 2025 augusztus 31. (*Tasnádi Zsuzsanna*) 144

TERMÉS

Epikus hagyományok Szent Gellértről (*Magyar Zoltán*) 153

KRÓNKA

Egy folyóirat, százötven év: az Erdélyi Múzeum ünnepe (Bakos Áron).....	158
Újjáalakult a Heves Vármegyei Honismereti Egyesület	159

KÖNYVESPOLC

A pécsi baptista misszió története (Erdős Zoltán).....	162
Tanulmánykötet élő jogszokásainkról (Sallai Balázs).....	163
Emlékezés „aranylábú kis Paszab” legendás néptanítójára, Turi Sándorra (Hála József)	165
A Báthoryak kora (Bátoriné Misák Marianna)	168
Egy új családtörténeti folyóirat (Lórincz Róbert)	171
Pályázati felhívás.....	174

A Honismeret közlési szabályzatát lásd a folyóirat 2024/3-as számában (130–135.),
és a www.honismeret.hu oldalon.

Tisztelt Olvasóink!

Felhívjuk figyelmüket, hogy részben takarékosági, részben célszerűségi okokból folyóiratunk *Honismereti Bibliográfia* rovatát a következőkben nem a nyomdai úton előállított folyóiratban, hanem honlapunkon (<https://honismeret.hu/honismeret-folyoirat/>) jelentetjük meg. Mégpedig úgy, hogy a legújabban megjelent, honismereti témájú kiadványok címlírása a közzététel után bekerül a korábban közöltek tartalmazó és a tájékozódást segítő, célszerűen tagolt listába. Ezáltal egyrészt főlzabادل jó néhány folyóiratoldal a különböző írárok számára, másrészt sokkal többen szerehetnek majd tudomást honismereti témájú kiadványok megjelenéséről. Egyúttal ismételten kérjük valamennyi olvasónkat, főképpen pedig az országos könyvtári hálózat munkatársait, hogy értesítsenek saját kiadványaik megjelenéséről, illetve könyvtáruk gyarapodási listáját juttassák el a tatrosmente@gmail.com címre.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

A Honismeret szerkesztősége (1053 Budapest, Magyar u. 40.),

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvesboltja (1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16.),

A Néprajzi Múzeum könyvesboltja (1146 Budapest, Dózsa György út – Ötvenhatosok tere)

élet „keresztmetszetét” mutatja be, a főbb ünnepnapokat, a gyülekezeten belül szerveződő kisebb közösségeket, az imaházat, a lelkész és a gyülekezet viszonyának alakulását. A függelékben kaptak helyet a pécsi baptista misszió nagy alakjainak portréi, és ugyanitt olvashatunk érdekes, életteli leírást a missziós munkát megkezdő bibliakereskedők, kolportőrök tevékenységéről, az 1930-as évekbeli kocsimisszióról és a háború utáni megszentelődési mozgalomról.

Paradox módon ugyanabban a vonatkozásban, a szerző lelkeszi minőségében rejlik a kötet egyik legfőbb szakmai értéke és (szakmai szemmel) legszembeötlőbb gyengesége. A szerző közeli szemlélője, sőt tevékeny részese és vezetője is a leírt felekezeti közösség életének, így egyedülállóan részletgazdag és hiteles közelképet tud nyújtani a közösség belső életéről, működéséről, szerveződésének módozatairól. Az ugyanakkor, hogy sorait mindvégig erős lelkiség hatja át, sokszor obskúrus, szakmailag nehezen értékelhető kijelentésekre vezeti, az események háttérében olykor kizárólag spirituális tényezőket lát meg; a szöveg azonban eléggé adatgazdag, elég sok támpontot nyújt az olvasónak ahhoz, hogy a leírtakat tágabb kontextusba helyezhesse.

A mű nemcsak azért bír komoly tudománytörténeti jelentőséggel, mert a szerző, a tudós lelkipásztor egyházképéről árulkodik, hanem azért is, mert sajátos módon tükrözi az egyháztörténet-írás 1970-es évekbeli álláspontjait, fogalmiságát (ez elsősorban a kora újkorra vonatkozó fejezet olvastán szembeszökő) – az újabb szakirodalmakhoz a kötet végére illesztett tájékoztató bibliográfia utalja az olvasót.

Nem meglepő, hogy Mészáros munkájának hivatkozásai között csak elvétve találunk nagy történeti szintéziseket, egyháztörténeti összefoglalásokat és szaktanulmányokat: a szerző nemigen támaszkodhatott a témába vágó korábbi eredményekre, hanem maga folytatott alap kutatásokat lényegében minden részletkérdésben. Éppen ezért a kötet megjelenésének fontos hozadéka, hogy olyan forrásokat használ fel és

tesz elérhetővé az egyháztörténeti kutatók számára, amelyek a szélesebb szakmai nyilvánosság előtt eleddig teljesen ismeretlenek voltak. A levéltári állományok és személyes feljegyzések mellett a szerző számos kéziratban maradt tanulmányt és kisebb közleményt dolgozott fel, amelyek többek között a *Békehírnök*, *Az Igazság Tanúja* és a *Lelki Élet* című lapokban jelentek meg. A mű értékét tovább növeli a gazdag és jó érzékkel válogatott képanyag, amely betekintést enged elsősorban a pécsi gyülekezet, kisebb részt pedig a vidéki közösségek életébe a századfordulótól az 1970-es évekig.

A kötet formátuma, megjelenése az igéyes tördelői és alapos szerkesztői, korrektori munkát dicséri: a tagolás mindenütt világos és követhető, sajtóhibákkal, elírásokkal pedig a legritkább esetben találkozunk az olvasó. A képanyag jó minőségű, a csoportképeken és tablókon szereplő arcok könnyen felismerhetőek; egy-egy homályosabb képet csak ott találunk, ahol már az alapműben is elmosódott, hibás felvétel szerepelt.

Összességében elmondható, hogy Mészáros Kálmán és Macher Tivadar munkája nyomán fontos mű született és válhatott közkinccsé, amely közösségi értéket jelent a pécsi baptista gyülekezet számára, és tudományos újdonságot a várostörténet és egyháztörténet művelőinek.

(*Mészáros Kálmán: A pécsi baptista misszió története. Monográfia. Baptista Teológiai Akadémia, Budapest, 2024. 378 oldal*)

Erdős Zoltán

TANULMÁNYKÖTET ÉLŐ JOGSZOKÁSAINKRÓL

A magyar jogi néprajz tudománytörténeti értelemben véve egyik legjelentősebb mérföldköve Tárkány Szücs Ernő munkássága és *Magyar jogi népszokások* című opus magnumának megjelenése volt. A jeles kutató ajándéknak tartotta, hogy megadatott számára: hobbjára nem csupán neki jelentett

örömöt, hanem egyúttal a „köz számára is értéket képvisel.” Alighanem hasonló érzések kötik össze a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport tagjait is, immár 11 éve. E kutatói közösség munkája a szó valódi értelmében véve interdiszciplináris, hiszen e csoport a jogtörténet, a jogelmélet, a néprajz, a – lehető legszélesebb értelemben vett – történettudomány képviselőitől a muzeológián és a levéltártudományon keresztül egészen a filológiáig számos szakértőt tudhat sorai között. A 2021-es év jubileuma után, amelynek eredményeként megjelent a *Száz plusz tíz* című jubileumi kötet, 2023-ban ismét sor került egy nagyszabású nemzetközi konferenciára, amelynek utókiadványa az *Élő jogszokások* című kötet, amely a Jogi Kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 11. darabja.

E könyvben összesen 23 tanulmány kapott helyet, nagyrészt a szakmai találkozó témáihoz (személy, család, öröklés) igazodva. Mint-hogy azonban a változatoság gyönyörködteti az olvasót, természetes, hogy nem lehet minden fejezetet ebbe a tematikába beilleszteni, hiszen a tagság már említett összetételéből adódóan a témák sokfélesége is érdeme a kiadványnak. Szubjektív véleményem, hogy ezeket a műveket – legalábbis ezek közül a legtöbbet – egy születés-halál, család-öröklés sarokpontú koordináta-rendszerben lehet a leginkább elhelyezni, így a következőkben ennek megfelelően igyekszem majd röviden összevetni ezen munkákat, s persze nem feledkezem meg a más témákat bemutató szerzőkről sem.

A születéssel, pontosabban a szüléssel kapcsolatos Deáky Zita tanulmánya, amely a gyermekágy időszakának szokásait gyűjti össze és elemzi. A gyermekkorral függ össze Matla Gabriella írása, aki a kiskorúakra vonatkozó spanyol jogszokásgyűjtés

eredményeiről értekeznek. Lanczendorfer Zsuzsanna tollából érdekes gondolatokat olvashatunk arról, hogy a gyermekek ellen elkövetett bűntettek hogyan és milyen lenyomatokat hagytak jelentős kultúrkinccseinkben, a népballadákban. Horváth József levéltári forrásbázisra alapozott értekezése a kiskorú árvákról való gondoskodás 19. századi Győr környéki szokásaiba, míg Homoki-Nagy Mária hasonló módszerekre támaszkodó kutatásának produktuma a 18–19. századi gyámok kötelezettségeit meghatározó jogszokásokba vezeti be az olvasót. Nagy Janka Teodóra a nők jogállásával foglalkozik egy, a 18. században írt normagyűjtemény kapcsán. A most bemutatott kötet több fejezete is a család és az öröklés egyes aspektusait járja körül. Így a család büntetőjogi védelmének jogtörténeti vetületét

mutatja be Mezey Barna, e sorok írója, aki a jegyesség jogszokásait vette nagytitka alá a szatmári tájegység folklorjában, míg Kothencz Kelemen a házasság megszüntetésének praxisát ismerteti a 19. század közepi Baja környéki területeken. Batbayar Zeneemyadar a házasság és a család intézményével kapcsolatos mongol szokásokat ismerteti. Falus Orsolya a kereszties lovagrendet mint magycsaládot tette elemzése

tárgyává. Frey Dóra a 20. század első felében a Dél-Dunántúlon élő német lakosság családstruktúrájának és öröklési szokásainak különbségeit tárgyalja a korabeli magyar jogszokásokhoz képest. Az öröklés témakörében íródott továbbá Bárány János és Rácz Balázs Viktor munkája is. Az előbbi szerző a székely községekben a generációk között öröklődő jogosultságok és kötelezettségek rendszeréről, míg utóbbi a végrendeletben alapított zálogról értekeznek. Rácz tanulmánya számos levéltári forrással alátámasztva amellyel érvel, hogy a klaszszikus bírói, törvényes és szerződéses zálog mellett egyes rendi kori erdélyi végrendele-

tek szövege arra enged következtetni, hogy létezett a végrendelettel alapított zálog is. A halál és a halott emléke megőrzésének gondolatához kapcsolódik Gelencsér József és Szabó Ernő szövege is. Gelencsér elsősorban a Dunántúl hősi halottjainak sírjeleivel foglalkozik, s csoportosítja ezeket, míg Szabó epigráfiai tárgyú írása egy római kori sírkő és egy oltár képi világának a nép tudatában való átértelmezéséről szól. A halál és a bűn balladákban való megjelenése szintén központi témája Kiss Anna tanulmányának, aki Arany e műfajban írt költeményeit elemzi jogi szempontból, s ezek közül is kiemelten foglalkozik Ágnes asszonnyal. László Balázs értékes munkája az 1811-es erdélyi büntetőkódex-javaslatot, mint kultúrtörténeti terméket mutatja be, számos példával illusztrálva azt, hogy arra miképp hatottak a népi jogi megoldások, például a gyermekek védelme körében is. A népi és az alkotott joggal, vagyis a fent és a lent jogának párhuzamáról és ennek a társadalomra gyakorolt hatásáról szól Varga Csaba jogfilozófus tanulmánya, míg Bognár Szabina és Domokos Mariann a népi jogtudat témájában írtak. Bognár e tudásanyag gyűjtésének és rendszerezésének tudománytörténeti vetületéről, míg Domokos a ponyvairodalomról, mint a népi jogtudat alakításának eszközéről értekezett. Denis Njari a Monarchia korabeli észéki etnikai konfliktusokon keresztül mutatja be a nyelvhasználat jogának kényes kérdését, míg Bánkiné Molnár Erzsébet a 18. századi jászkun és a székely szabályalkotó tevékenység összehasonlításáról tett gondolatait adja közre a kötet lapjain.

A fentebbi rövid ismertetés – s persze elsősorban maga a kötet is – reményeim szerint rávilágít arra, hogy a magyarországi jogi néprajz és jogi kultúrtörténet művelése milyen sok szálon futó, számos terület módszereit ötvöző, és a tudományt nagyban gazdagító kutatói tevékenységet jelent napjainkban, amelyet az *Élő jogszokások* tematikai változatossága is jól tükröz, érvényre juttatva a latin szentenciát: *varietas delectat*.

(Élő jogszokások. Jogi néprajzi, jogtörténeti és jogi kultúrtörténeti tanulmányok. Szerk. Bognár Szabina – Nagy Janka Teodóra – Szabó Ernő. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 2023. 356 oldal)

Sallai Balázs

EMLÉKEZÉS „ARANYLÁBÚ KIS PASZAB” LEGENDÁS NÉP-TANÍTÓJÁRA, TURI SÁNDORRA

Amikor egy néprajzkutató először járt egy faluban, első és legfontosabb dolga volt megtalálni a legjobb adatközlőket (régi kifejezésekkel: adatszolgáltatókat, adatbemondókat, médiumokat), hogy gyűjtőmunkája minél eredményesebb legyen. Ennek két módja volt. Vagy felkereste a helyi értelmiség képviselőit (a papot, tanítót stb.) és náluk érdeklődött, vagy rábízta magát a sorsra, illetve a saját megérzésére, és segítség nélkül próbált megfelelő alanyt találni. Régi, ma már klasszikus néprajzkutatóink közül ki ezt, ki azt a módszert választotta. Vikár Béla, a fonográf-felvételek gyűjtés meghonosítója leginkább saját magában bízott: *„A folklórtalan városi élettel szemben azt hinné az ember, hogy vidéken, a forrásnál több megértést fogunk találni a művelt osztályok körében. Szórványosan tapasztalhatjuk is. Műveltebb elemek, kiváltképpen a tanítói karból itt-ott hallottak valamit és tanultak is valamit néprajz, folklór s az idevágó kutatásokról. Egy-egy lelkes pártoló és gyűjtő is akad. De többnyire bizony meglepő közöny és tájékozatlanság, olykor pedig még korlátolt ellenérzés is uralkodik a folklór ügye iránt. Gyűjtői bolyongásaim közben eleinte mindig az úgynevezett úriosztályhoz fordultam, abban a föltevésben, hogy tőlük majd útbaigazítást nyerhetek. Hányszor riasztott el a helybeli uraság vagy más ily előkelő egyéniség, hogy »Ezek nem tudnak semmit, ezeknél nincs mit keresni.« Szerencsére nem fogadtam szót. És ilyenkor mindig jól jártam. Az előző tapasztalatokon*